

PERSONALIA

SVEIKINAME ALGIRDĄ SABALIAUSKĄ

Neramiais ir sunkiais 1948 metais, baigęs Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją, į Vilniaus universitetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros atvyko devyniolikmetis jaunuolis „iš Suvalkijos lygumų“ – Algirdas Sabaliauskas (g. 1929 liepos 26). Nė vienas iš kurso draugų tuomet net nenutuokė, koks bus šio jaunuolio gyvenimo kelias, juoba kad jisai niekuo neišsiskyrė iš kitų per anksti subrendusių bendraamžių. Kiekvienas iš jų gerai žinojo, kaip tragiškai gali pasisukti likimas, neapgalvotai ištarus dviprasmiškesnę frazę ar padeklamavus į Vakarus pasitraukusio vieno ar kito poeto iš Nepriklausomos Lietuvos mokyklinių vadovėlių išmokto eilėraščio posmą. O pavyzdžių netrūko.

Tuo metu Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultete „pirmuoju smuiku grojo“ ne intelektualūs dėstytojai Vincas Mykolaitis-Putinas, Juozas Balčikonis, Jurgis Lebedys, Zigmas Zinkevičius ir kt., bet iš Rusijos už didesnius ar mažesnius nusižengimus marksizmui „pasitaisyti“ atsiųsti dėstytojai bei universiteto partinis ir komjaunimo aktyvas. Tačiau ir tokioje slogioje aplinkoje nutikdavo linksmesnių atsitikimų, kurie gerokai praskaidrindavo niūrią kasdienybę. Geriausiai tą patvirtina paties Algirdo Sabaliausko vaizdingai pasakojama istorija, kaip jis, prastai mokėdamas rusų kalbą, laikė pedagogikos egzaminą pas vieną atsiųstąjį ir lietuviškai nemokantį profesorių.

Bet, perfrazuojant taip pat iš Suvalkijos kilusios rašytojos Petronėles Orintaitės vienos knygos pavadinimą, Algirdui Sabaliauskui laumės lėmė palankų likimą. 1953 metais, dar neturėdamas universiteto baigimo diplomo, Algirdas Sabaliauskas pradėjo dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros institute redaktoriumi. Po kelių mėnesių baigęs universitetą, jaunasis specialistas liko Institute ir, įstojęs į aspirantūrą,

pradėjo dirbti Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriuje: iš pradžių jaunesnioju moksliniu bendradarbiu, vėliau vyresnioju moksliniu bendradarbiu, ir – galiausiai – vyriausioju mokslo darbuotoju. 1997–2000 metais buvo atkurtojo Lietuvių kalbos instituto direktorius.

Dirbdamas Kalbos ir dialektologijos skyriuje jaunesnioju moksliniu bendradarbiu Algirdas Sabaliauskas paskelbė pirmą didesnės apimties publikaciją, nepraradusią mokslinės vertės iki šiol. Tai 1957 metais išėjusiame straipsnių rinkinyje *Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai* išspausdinta diplominio darbo pagrindu parengta studija „Atematiniai lietuvių kalbos veiksmažodžiai“ (p. 77–114).

Tais pačiais metais Mokslų akademijos darbuose ir Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tęstiniame leidinyje *Literatūra ir kalba* pasirodė pirmosios trys publikacijos iš tuo metu baigiamos rengti gynimui daktaro (tada filologijos mokslų kandidato) disertacijos *Baltų kalbų žemės ūkio augalų pavadinimų kilmė* („Del kanapės pavadinimo“ ir „Dėl griekio pavadinimo“, – *Lietuvos TSR MA darbai*. A serija, 1957, t. 2(3), p. 199–210; 211–218; „Dėl žirnio pavadinimo kilmės“, – *Literatūra ir kalba*, 1957, t. 2, p. 346–355). Disertaciją Algirdas Sabaliauskas apgynė 1958 metais. Jau šiose pirmosiose jaunojo mokslininko publikacijose atsiskleidė dar viena jam „Dievo duota dovana“ (kuria ne visi vienodai apdovanojami) – tai gebėjimas sudėtingus ir labai painius mūsų kalbos žodžių istorijos reiškinius paaiškinti visiems suprantama, paprasta kalba.

Apgynęs disertaciją ir beveik visą atskirais straipsniais ją paskelbęs lingvistinėje periodikoje, Algirdas Sabaliauskas ir toliau liko ištikimas lietuvių kalbos leksikos istoriniams tyrinėjimams. Šių tyrinėjimų duomenys ir rezultatai buvo paskelbti ne tik lingvistiniuose straipsniuose, bet netrukus pasirodė ir tuos tyrinėjimus apibendrinančios lietuvių kalbos istorines leksikologijos studijos: „Lietuvių kalbos leksikos raida“ (LKK, 1966, t. 8, p. 5–141); „Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai“ (LKK, 1968, t. 10, p. 101–190) ir „Iš baltų kalbų gyvulininkystės terminologijos istorijos“ (LKK, 1970, t. 12, p. 7–81). Šios studijos bendru pavadinimu *Baltų kalbų leksikos tyrinėjimai* 1975 metais buvo apgintos kaip habilitacinis darbas.

Minėtomis studijomis taip pat nesibaigė Algirdo Sabaliausko lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimai. Painiais ir vingiuotais lietuvių kalbos žodžių kilmės bei jų semantinės raidos keliais ir takeliais Algirdas Sabaliauskas „vaikščiojo“ ir toliau. Visus šiose „kelionėse“ surankiotus lietuvių kalbos leksikos duomenis jubilias apibendrina 1990 metais išleistoje monografijoje *Lietuvių kalbos leksika*. Šioje knygoje, reikšmingai papildžiusioje etimologinius bei istorinius lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimus, autorius visapusiškai atskleidė lietuvių kalbos žodyno sudėtį, išskirdamas pagrindinius jos sluoksnius, apžvelgė iš kitų kalbų pasiskolintus žodžius bei naujų žodžių kūrimą naujausiais laikais. Ši knyga, kaip ir ankstesnės šios tematikos Algirdo Sabaliausko studijos, tapo kiekvieno leksikologo ir etimologo parankine knyga.

Be Algirdo Sabaliausko negalima įsivaizduoti lietuvių kalbotyros ir lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos. Nedvejojant galima teigti, kad jubilias yra šios srities tyrimų pradininkas, – niekas kitas nera taip sistemingai ir kruopščiai suregistravęs lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos duomenų bei lietuvių kalbos tyrinėtojų gyvenimo faktų. Savaime suprantama, kad, turėdamas tokį didžiulį, dabartiniais terminais šnekant,

šios srities duomenų banką, jubilias negalėjo jo laikyti tik sau. Todėl, susistemines ir apibendrinęs turimus lietuvių kalbotyros ir lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos faktus, ryžosi juos pateikti lietuvių kalbos tyrinėtojų ir visuomenės teismui. Taip atsirado dar dvi knygos: *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija. Iki 1940 metų* (1979) ir *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija: 1940–1980* (1982). Jose chronologiškai aptariamas lietuvių kalbos tyrinėjimo procesas ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Už šias knygas Algirdui Sabaliauskui 1984 metais buvo paskirta Lietuvos valstybinė premija. Tiesa, šiuos žodžius perskaitęs priekabesnis šių dienų skaitytojas gali paprieštarauti, kad daugelis dalykų minėtose knygose aptarta fragmentiškai, o kai kas pernelyg išaukštinta. Ir, žinoma, iš dalies jis bus teisus. Tačiau dėl to kaltas ne Algirdas Sabaliauskas, o to meto sovietiniai standartai. Jie vertė autorių daug ko atsisakyti. Mat tuo metu mokslinių monografijų apimtis buvo griežtai reglamentuota. Todėl Algirdas Sabaliauskas, norėdamas pateikti kiek galima daugiau lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos faktų, privalėjo nepažeisti nustatytų standartų. Galima iš anksto tvirtinti, kad dabar jubiliaso rengiamoje trečioje *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos* dalyje, kurioje bus apžvelgti lietuvių kalbos tyrimai, atlikti po 1980 metų, tokių „trūkumų“ tikrai nebus.

Nė vienas iš lietuvių kalbininkų negali prilygti Algirdui Sabaliauskui ir jo pralenkti populiariant kalbos mokslo žinias tarp jaunimo ir apskritai visos visuomenės. Siekdamas, kad gimtąją kalbą pamiltų ir jos paslaptimis susidomėtų kiek galima daugiau įvairaus amžiaus žmonių, ir mokėdamas, kaip jau sakyta, apie sudėtingus kalbos mokslo dalykus pasakoti paprastai ir vaizdingai, Algirdas Sabaliauskas jau nuo 1962 metų tarsi lietuviškasis Kristijanas Anderseną įvairaus amžiaus skaitytojams seka intriguojančius pasakojimus ne apie karalaites ir fėjas, o apie lietuvių kalbos žodžių kilmę ir jų kelionių laiką. Todėl nekelia jokio nusistebėjimo, kodėl tiek Lietuvoje, tiek ir kuriose ne kuriose užsienio šalyse taip palankiai buvo sutiktos ir įvertintos bei ne vieno pakartotino leidimo sulaukė visuomenei skirtos jo knygos: *Žodžiai keliauja* (1962, ²1993), *Žodžiai pasakoja* (1965), *Žodžiai atgyja* (1967, ²1980, ³2000) ir *Šimtas kalbos mįslių* (1970, ²2001). Iš visų šios serijos leidinių bene labiausiai „išaukštinta“ tapo trečioji – *Žodžiai atgyja*, kurią žymus amerikiečių baltistas Williamas R. Schmalstiegas kartu su Ruth Armentraut išvertė į anglų kalbą ir po kelerių metų išleido Čikagoje (Noted Scholars of Lithuanian Language, Chicago, 1973). O japonų kalbininkas ir lietuvių literatūros populiarintojas bei vertėjas Ikuo Murata atskirus šios knygos skyrius paskelbė japonų kalba.

Tai pačiai mokslo populiarinimo sričiai priklauso ir lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos tematika populiariai parašytos Algirdo Sabaliausko knygos: *Kaip tyrinėta lietuvių kalba* (1984), *Baltų kalbų tyrinėjimai* (1986), *Mes baltai* (1986, ²2002; anglų kalba *We, the Balts*, Vilnius, 1993) ir kartu su prof. Jonu Palioniu parašyta knyga *Rytų slavų kalbininkai lituanistikos baruose* (1990).

Su šiomis knygomis artimai susiję Lietuvos ir kitų šalių mokslinėje periodikoje bei enciklopediniuose leidiniuose išspausdinti Algirdo Sabaliausko straipsniai apie lietuvių kalbos tyrinetojus ar lietuvių kalbai aktualius tyrimus atliekančias įstaigas bei organizacijas ir lituanistikai bei baltistikai svarbius leidinius. Jeigu visus šiuos straipsnius surinktume į vieną vietą, iš jų taip pat susidarytų ne viena solidi knyga.

Algirdas Sabaliauskas – ne tik prie rašomojo stalo sėdintis kalbininkas, bet ir linksmas, paprastas, jautrus žmogus, mėgstantis bendrauti su jaunimu. Jis dažnas svečias tiek gimtosios Marijampolės, tiek ir kitose mokyklose. Besimokančiam jaunimui jubilatas paskyrė ir 1994 metais išėjusią knygą *Iš kur jie?*, kurią galėtume vadinti ir savitu populiariu lietuvių kalbos etimologijos žodynu. Kadangi Algirdas Sabaliauskas visada labai šiltai ir pagarbiai atsiliepia apie savo buvusius mokytojus ir klasės draugus, šią knygą jis dedikavo savo „mokytojams ir tiems, kurie 1948 metais baigė arba turėjo baigti Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją“ (p. 4). Knygos „Pratarmėje“ autorius, dar kartą prisiminimais sugrįždamas į tragiškus pokario metus, sako, kad rašydamas šią knygą „nuolat prisimindavo savo mokslo dienas, klasės draugus. Kartais jis net įsivaizduodavo (tegu bus atleista jam už naivumą!), jog tokią knygą ne tik jis, bet ir jo draugai būtų mielai skaitę, kai juos kalbinės išminties Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje mokė Jonas Kabelka, Jonas Kvederaitis. Todėl mokytojų ir klasės draugų, ypač tų, kurie šią klasę prieš laiką paliko ir daugiau į ją niekada nesugrįžo, atminimui ir skiriama ši knyga“ (p. 5–6).

Į šiuos Algirdo Sabaliausko žodžius, rodos, privalėtų atidžiai įsiklausyti mūsų dienų pedagogai, jų vadovai ir pagalvoti, kaip tokiomis sunkiomis sąlygomis to meto mokytojai sugebėjo savo mokiniams įskiepyti ne tik draugystės ir pareigos jausmą, bet ir meilę gimtajai šaliai, jos kultūrai, kuo, deja, negali pasigirti iš reformų liūno neišbrendanti dabartinė Lietuvos mokykla.

Prie jau minėtos Algirdo Sabaliausko mokslinės veiklos būtina pridėti ir jubilato indėlį rengiant lituanistų kadrus. Jubilatas net apie tris dešimtmečius buvo Vilniaus pedagoginio universiteto lituanistų valstybinių egzaminų komisijos pirmininkas, skaitė jame paskaitas. Algirdas Sabaliauskas pasakoja, kaip nejaukiai jis pasijusdavo, kai auditorijoje ar prie egzaminų stalo susitikdavo jau garbaus amžiaus sulaukusį ne vieną savo mokytoją, dėl susiklosčiusių aplinkybių negalėjusį įgyti aukštojo mokslo diplomo anksčiau. Už pedagoginę veiklą Vilniaus pedagoginis universitetas 1997 metais Algirdui Sabaliauskui suteikė profesoriaus vardą.

Sveikindami Lietuvos mokslų akademijos narį korespondentą, Latvijos mokslo akademijos užsienio narį, prof. Algirdą Sabaliauską su gražiu 75-erių metų jubiliejumi, negalime nepridurti, kad be jubilato įvairiopus veiklos tiesiog neišvaizduojama dabartinė mūsų kalbotyra, juoba kad Algirdas Sabaliauskas buvo ir yra daugelio lingvistinių leidinių redakcinių kolegijų, mokslinių tarybų narys. Ši šakota ir įvairiapusė jubilato veikla įvertinta dviem Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinais (1997, 2002). O mes – Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus darbuotojai, – linkėdami savo vyresniajam kolegai geros sveikatos ir kūrybingų metų, tariame: Didžiai Gerbiamas Profesoriau, Jūs mums labai labai reikalingas. Mes visada laukiame Jūsų nuoširdžių patarimų ir padrąsinančios šypsenos sunkiomis minutėmis, o kartu su visais lietuvių kalba besidominčiais skaitytojais, Jūsų žodžiais, stengdamiesi daug daugiau išmanyti „apie kasdien <...> tariamus žodžius“ negu „apie tolimiausias planetas, žemės gelmes, kompiuterių operacijas ar net horoskopų pranašystes“ – naujų lietuvių kalbos žodžių kilmės istorijų.

Juozas Karaciejus